

TÜRK TARİHİNDE BİR RUS GENERAL: ALEKSEY NİKOLAYEViÇ KUROPATKİN (1848–1925)

Serkan YAZICI

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: syazici@sakarya.edu.tr

M. Bilal ÇELİK

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: bcelik@sakarya.edu.tr

Özet

Aleksey Nikoleyeviç Kuropatkin, Çarlık Rusya'sında yetişmiş, Rus Devleti içinde birçok üst düzey görevlerde bulunarak, ülkesinin politikalarının icracılarından birisi olmuştur. Gerek düşünceleri, gerekse eylemleriyle Türk ve Rus tarihinde etkili bir karakter olarak karşımıza çıkan Kuropatkin'in hareket sahası olarak Hazar Denizi'nden Japonya'ya kadar geniş bir sahayı işaret edebiliriz. Kronolojik manada yaşamına baktığımızda hayatının dönüm noktaları olarak Hazar Ötesi Valiliği, Savaş Bakanlığı ve Türkistan Genel Valiliği göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin, Türkistan Genel Valiliği, General Skobelev, Rus-Japon Savaşı*

Abstract

Aleksei Nikoloyevich Kuropatkin, who grew in Tsarist Russia, held some high positions in Russian statecraft, and became one of the policy makers. Both by his thoughts and activities, Kuropatkin appeared as an effective character in Turkish and Russian history. His mission area is wide from the Caspian Sea to Japan. Chronologically when we look at him, as turning point of his life Trans-Caspian Governorship, War Ministry and Turkistan General Governorship are conspicuous.

Keywords: *Aleksei Nikolayevich Kuropatkin, Turkistan General Governership, General Skobelev, Rus-Japan War*

Giriş

Tarihî olaylar incelenirken genellikle ağırlık noktasının siyasi olaylar olduğunu görürüz. Ancak vaka incelemelerinin önemi bir tarafa, onları ortaya çıkaran aktörlerin yaşamları da aslında tarihe birçok yönden ışık tutabilecek niteliktedir. Bu noktada devreye şüphesiz biyografik çalışmalar girmektedir. Biyografiler bize birçok dönem için olayları ortaya çıkaranların ya da icracılarının motivasyonları ve alt yapıları hakkında bilgi verebilir. Bu tür tarih aktörlerinden

birisi de, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar süreçte yolu birçok kez Türk tarihi ile kesişen Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'dir.

O, Çarlık Rusya'sında yetişmiş, Rus Devleti içinde pek çok üst düzey görevlerde bulunarak, ülke politikalarının yürütücülerinden birisi olmuştur. Gerek düşünceleri, gerekse eylemleriyle Orta Asya ve Rusya tarihinde etkili bir karakter olarak karşımıza çıkan Kuropatkin'in hareket alanı olarak İstanbul'dan Japonya'ya kadar geniş sahayı işaret edebiliriz. Kronolojik manada yaşamına baktığımızda hayatının dönüm noktaları olarak Hazar ve Çevresi Valiliği, Savaş Bakanlığı ve Türkistan Genel Valiliği göze çarpmaktadır.

Kuropatkin, 1848'de Rusya'nın Pskoy bölgesinde bir memur ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babasının asalet düzeyi ile ilişkili olarak kendisinin askerî okula kaydolması, askerî kariyerinin de başlangıcı oldu. Ardından 1864'te girdiği, Pavlovski Junker Academy adlı Harp Okulu'ndan teğmen rütbesiyle 1866'da mezun oldu¹.

1867'de ihdas edilen Türkistan Genel Valiliği'ne getirilen General Konstantin von Kaufman'ın bölgenin tahkimi ve hanlıklar üzerinde kurulan hâkimiyetin muhafazası esasına hizmet eden askerî yapılanması içinde I. Türkistan Silahlı Taburu'nda ilk askerî görevini alan Kuropatkin bu dönemde henüz yirmi yaşındaydı². Bu bölgede edindiği tecrübeler gelecek yaşantısına oldukça mühim katkılar sağladı. Zira askerî kariyerinin başlangıcı olan Türkistan, yıllar sonra da sonu olacaktı. 1875 yılında Fransa'nın işgalindeki Cezayir'e gönderilen Kuropatkin burada sömürge yönetimi konusunda incelemeler yaptı ve Cezayir'in işgalini kolaylaştırmak için oluşturulan düzenli deve nakil servisini Orta Asya'nın işgalinde de kullanılabilmesi için rapor sundu³.

General Skobelev'in idaresine girerek, onun Kırgızları Rus egemenliği altına alma mücadelesinde görevler üstlendi⁴. Kaufman komutasında ilerleyen Rus ordusu Kaşgar bölgesine geldiğinde, askerî görevlerine istihbarî ve diplomatik vazifeler de eklendi. Doğu Türkistan'a yönelik Çin tehdidine karşı 1865–70 yılları arasında mücadele veren ve Kaşgar bölgesinin hâkimi olan Yakup Bey bir yandan da Doğu Türkistan'ın bağımsız şehir devletleriyle savaşıyordu. Rusların bölgeye gelişi, İngiltere'nin de bölgedeki çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştı. Kuropatkin'in bu dönemdeki ilk faaliyetleri, tam bir Rus düşmanı olan Yakup Bey ve siyaseti hakkında bilgi toplamak olmuştur. Bunun yanı sıra Kuropatkin'i, Kaufman'ın emriyle Yakup Bey ile Fergana ve Kaşgar arasındaki sınırın belirlenmesi konusunda yapılan müzakerelerde Rus elçisi olarak görmekteyiz⁵. Bu dönemde elde edeceği bilgiler daha sonra kendisinin kaleme alacağı “Kaşgarya: İstoriiko-Geograficeskiy

¹ <http://www.russojapanesewar.com/kuro.html> (12.07.2008).

² Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 84.

³ Alex Marshall, *The Russian General Staff and Asia (1800–1917)*, Londra 2006, s. 52–55.

⁴ Hayit, *a.g.e.*, s. 90.

⁵ V.G. Kiernan, “Kasghar and the Politics of Central Asia 1868–1878” *Cambridge Historical Journal*, c: XI, No.3 1955, s. 317–342; Marshall, 2006, s. 71.

Oçerk...” adlı esere de kaynaklık etmiştir⁶. Eserinde Kuropatkin bölgenin coğrafyasından tarihine kadar oldukça değerli bilgiler vermiştir. Bu bilgiler Doğu Türkistan’da Uygur hâkimiyetinden başlayarak ilk Çin fetihlerinden Cengiz dönemine, Hocaların ortaya çıkışından XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar uzanır. Eseri ayrıca bölgede Çin’e karşı verilen savaşlar için olduğu kadar, Kaşgar, Yarkent gibi şehirlerin hâkim beyleri arasındaki mücadele ve ilişkilerin öğrenilmesinde de önemli bir kaynak hüviyetindedir⁷.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na albay rütbesi ile katılan Kuropatkin, bu savaşta 16. Piyade Birliğinin komutanı olarak görevlendirildi. General Skobelev ile birlikte ordunun yeniden yapılandırılmasında rol aldı⁸. Gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle askerleri tarafından “Beyaz General” şeklinde anılmaya başlandı. Osmanlı-Rus savaşının ardından, 1879’da Türkistan Tugayı’nda alacağı göreve kadar Rus Genelkurmay Akademisi’nde askerî eğitimini sürdürdü. Türkistan’da Ahal Teke ve Gök Tepe’de liderlik vasıfları ön plana çıktı.⁹ 1881 yılının Ocak ayı başında General Skobelev idaresinde Gök-Tepe’yi ele geçirme harekâtında kuşatma kuvvetlerinin sağ cenah komutanlığını üstelenen Kuropatkin, birliğinin büyük zayıflığa uğramasına rağmen savaşı bırakmayarak sonunda Türkmenlerin yenilgiye uğratılmasında büyük yararlılık gösterdi¹⁰. İlerleyişine devam eden Rus ordusu 18 Ocak 1881’de Aşkabad şehrini aldı¹¹. Bölgenin ele geçirilmesini hayati bir konu olarak telakki eden Rus askerî yönetiminin zihniyetini Skobelev’in Kuropatkin’e yazdığı bir mektuptaki satırlar yansıtmaktadır:

“Asya’yı sadece boyunduruk altına almamalı; bilakis onu hissedilir derecede dövmek gerekir”¹².

Rusların Boğazları ele geçirme siyasetinin gerçekleştirilebilmesi için 1885’te İstanbul’a gönderildi. A. N. Kuropatkin Osmanlı başkentindeki Rus askerî ataşesi Tümgeneral Filippov ile koordineli çalışarak Boğazlardaki Türk istihkâmlarının mahiyeti üzerine ayrıntılı bir rapor hazırladı, ayrıca Istranca

⁶ Eser 1879 yılında “Kaşgarya: Istoriko-Geografiçeskiy Oçerk Strany, eya Voenniya Silı, Promışlennosti Torgovlia” ismiyle Rusça olarak yayımlanmış, İngilizce çevirisi ise Walter E. Gowan tarafından yapılarak 1882 yılında Kalküta’da basılmıştır.

⁷ A. N. Kuropatkin, *Kashgaria: Eastern or Chinese Turkistan; Historical and Geographical Sketch of the Country, its Military Strength, Industries, and Trade*, trans. by Walter E. Gowan, Calcutta 1882. Eserdeki coğrafi bilgiler için s. 21-39, tarihi bilgiler için s. 89-133.

⁸ Kuropatkin, bu savaş ile ilgili gözlemlerini 1885’te St. Petersburg’da yayımlanan “Dieistviya Otriadov Generala Skobeleva v Russko-Turetskuyu Voynu 1877–78 Godov” isimli eserde kaleme almıştır.

⁹ “The Literature of the Russo-Japanese War I”, *The American Historical Review*, c: XVI, No. 3, Nisan 1911, s. 508–528. Rusya’nın Türkistan’ı işgali üzerine de Kuropatkin 1885 yılında bir eser yazmıştır. Bu eser 1889’da Gaspıralı İsmail Bey tarafından Rusça’dan tercüme edilerek Osmanlıca olarak St. Petersburg’da “İstila-i Türkistan” ismiyle neşroldu. Bu metin Ali Ahmetbeyoğlu tarafından şu makalesinde yayıma hazırlanmıştır: Ali Ahmetbeyoğlu, “Aleksy Nikolayeviç Kuropatkin’in Türkistan’ın İstilasına Dair Eseri”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2008.

¹⁰ Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775–1875)*, Ankara: 1994, ss. 126–129; Mehmet Saray, *The Russian, British Chinese and Otoman Rivalry in Turkestan*, Ankara 2003, ss. 67–69; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili, Türkistan ve Yakın Mazisi*, 2. Baskı, İstanbul 1981, ss. 235–236.

¹¹ Richard A. Pierce, *Russian Central Asia (1867–1917): A Study in Colonial Rule*, 1960, s. 42.

¹² Hayit, *a.g.e.*, s. 108. Kuropatkin, Ahal Türkmenleri ile yapılan savaşları 1899’da St. Petersburg’da yayımlanan “Zavoevanie Turkmenii: Pohod v Ahal-Teke v 1880–1881” adlı eserde anlatmıştır.

Dağlarının ele geçirilerek İstanbul'un suyunu kontrol altına alma planını şekillendirdi.¹³

Kuropatkin, Türkistan'da ortaya koyduğu başarıların ardından Rus Genel Kurmayı içinde stratejik problemlerle ilgilenen bir birime tayin edildi. Bu görevini 1883'ten 1890'a kadar sürdüren Kuropatkin, diplomatik becerilerini oldukça geliştirdi ve entelektüel birikimini artırdı. 1890'da Hazar ötesi askerî valiliğine atandı.¹⁴ Sekiz yıl süren bu görevinin ardından Çar II. Nikola'nın dikkatini çeken Kuropatkin, 1898 yılında General Vannofsky'nin yerine 49 yaşında Savaş Bakanlığı'na atanarak meslek hayatının en üst düzey görevlerinden birisine ulaştı ve bu görevini 1904 yılına kadar sürdürdü¹⁵. Kendisinin bu mevkie getirilmesini sağlayan nitelikler bir İngiliz gözüyle 1898'de İngiltere'de *National Review* adlı dergide şu şekilde yer aldı:

“Mavera-yı Hazar bölgesinin hali hazırdaki valisi General Kuropatkin, şüphesiz şu anda Rus ordusunun en yetenekli ve önde gelen askeridir. Kendine güveni oldukça yüksek bu generali biraz tarif edersem yakında Rus ordusunun başında Hindistan ilerleyişini gerçekleştireceğini tahmin etmek pek de yanlış olmayacaktır. O hâlâ hayatının en verimli döneminde ve henüz 50 yaşında bile değil; kendisinin kariyeri, Orta Asya'nın Ruslar tarafından fethine katkılar sağlayarak başlamaktadır. Skobelev'in komutası altındayken Osmanlı-Rus savaşında yönettiği birlik ve idaresiyle tüm emsallerinden ayrılmıştır. Bir ölçüde Skobelev'in başarısının mimarlarından biri de odur. Skobelev, atilgan, coşkum ve ihtiyatsız bir lider iken; Kuropatkin, soğukkanlı, sabırlı ve daima doğru hesaplar peşinde koşan bir yapıdadır. O, profesyonel bir asker ve sivil yönetici olmasına rağmen endüstriyel gelişimin yılmaz bir savunucusudur. O davranışlarında kibar ve alçakgönüllü, konuşmalarında ise daima kontrol altında tutabildiği bir coşkuyla bütünleşmiş bir üsluba sahiptir. Birinci sınıf giysiler giyer. Kurduğu disiplinlere sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen diğer görüşlere karşı hoşgörülü ve saygılıdır, bu anlayış onun astlarıyla ilişkilerine de yansır. General Kuropatkin, Mevera-yı Hazar bölgesini askerî ve sivil manada üst seviyelere taşımıştır. Günün erken saatlerinden gece geç saatlere kadar çalışan general, bazen basit gibi gözüken detaylar üzerinde saatlerce durur ve buna rağmen emirlerinin

¹³ Marshall, *a.g.e.*, ss. 113–116. Rusya'nın Boğazlara hâkim olma siyaseti özellikle İngiltere'ye karşı Güney Afrika'da ortaya çıkan 1899 Boer İsyanı sonrasında daha da ciddiyet kazanmış ve başta Dışişleri Bakanı Muravyev olmak üzere Rus bürokratları raporlar hazırlayarak durum değerlendirmesi yapmışlardır. Rusların Boğazları işgal etmeye yönelen bir diğer sebep de Almanya'nın Osmanlı ülkesinde nüfuzunu artırması ve Bağdat Demir Yolu inşası imtiyazını elde etmeleriydi. Ancak İçişleri, Dışişleri, Maliye ve Savaş Bakanlığı arasında yapılan müzakereler sonucunda Rusya'nın yeterli imkânlarla sahip olmaması ve İngiltere ile savaşmayı göze alamaması gibi nedenlerden ötürü Boğazları işgal planı uygulamaya konulamamıştır. Bkz. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, ss. 129–133.

¹⁴ Pierce, *a.g.e.*, s. 55, 86.

¹⁵ Peter von Wahldt, “A Pioneer of Russian Strategic Thought: G. A. Leer, 1829–1904, *Military Affairs*, c: 35, No. 4, Aralık 1971, s. 148–153.

uygulanışını yerinde görmek için uzun seyahatlere çıkabilecek kadar zaman bulabilir...»¹⁶

Kuropatkin'i, Savaş Bakanlığı'na atanmasından sonra birçok tartışma içerisinde görmekteyiz. İfade ettiği görüşlerinden bazıları kaynaklarımıza yansıdığı kadarıyla birtakım çelişkiler içermektedir. Bir yandan ülkenin XX. yüzyılda yeterince genişlediğini, daha fazla yayılmaya gerek olmadığını savunurken ve hatta diğer üst düzey yöneticilerle görüş ayrılığına düşerken,¹⁷ bir yandan da Boğazların ele geçirilmesi, Pasifik'te etkinliklerinin artırılması ve İran üzerinden Hint Okyanusu'na ulaşmayı, başarılması gereken temel Rus siyaseti olarak görüyordu¹⁸. Diğer bir görüşü de İngiliz-Rus demir yollarının birleştirilmesi konusunda Maliye Bakanı Witte'nin önerisine şiddetle karşı çıkmasıydı. Kuropatkin sadece stratejik noktalara demir yolu inşasını destekliyordu¹⁹. Ne var ki, üretimin artması için ulaşım ağının geliştirilmesine ihtiyaç vardı, ama Savaş Bakanlığı giderleri azaltmak için stratejik olmayan yerlere demir yolu hattı döşenmesine karşı çıkıyordu. Ancak aşağıda anlatılacağı üzere Japon Savaşı'ndan yenik çıkılınca "sarı tehlike"ye karşı iki ülkeye ait demir yolu hatlarının birleştirilmesini savunmuştur. Savaş Bakanı olduğu dönemde Orta Asya'ya özel bir önem veren Kuropatkin, Asya'da Rus askerî istihkâmlarının olduğu şehirlerini geliştirmiş, Orenbug-Taşkent tren hattını kurdurmuştur²⁰.

Kuropatkin'in Savaş Bakanlığı, Rusya'nın ekonomik açıdan oldukça buhranlı bir dönemine denk gelmişti. Endüstrileşme hareketleri, özellikle Rusya'nın batı kısımlarında ağırlıklı olmak kaydıyla önemli gelişme göstermişti. Bu durum, kapitalist ekonominin Rusya'da yerleşmeye başlamasını da beraberinde getiriyordu. Halkın % 75'inin tarım sektöründe faaliyet göstermesine rağmen işçi sınıfı oluşmaya ve genişlemeye başlamıştı. Sosyalist düşüncelerin yayılması XX. yüzyıl başlarında ilk protesto eylemlerini ve genel grevleri beraberinde getirdi. Öte yandan XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın oldukça saldırgan bir siyaset izlediği Japonya ile yapılacak savaşın hazırlıklarının masrafları, büyük ölçüde yabancı kaynaklı kredilerle ve halka yüklenen vergilerle karşılanmıştı²¹. Öte yandan Savaş Bakanı Kuropatkin, Orta Asya'daki Büyük Oyun'un karşı safındaki İngiltere'ye karşı bir Fransız-Rus ittifakı geliştirmeye çalışmıştır. Tüm dengeleri alt üst edebilecek bu girişimin gerçekleşmesi 1898-1901 yılları arasında oldukça olası bir ihtimaldi. Ancak Rus-Japon savaşına kadar Rusya'nın kuzey Çin'de inisiyatifi zaten ele geçirmesi ve Fransız yardımına karşılık Fransa için Akdeniz ve Afrika

¹⁶ E. C. Ringler-Thomson, *Transcaspia in the Early Nineties*, Komaroff, Khillkof and Kuropatkin, *Temple Bar*, Sayı: 130, Temmuz-Aralık 1904, s. 44-52.

¹⁷ Mesela L. N Sobolev ve Mikhail Veniukov Orta Asya'daki Rus sınırı Amu-Derya yerine Hindi-Kuş Dağları olması gerektiğini savunurken, Kuropatkin bu görüşe karşı çıkıyordu. Ayrıca Witte ve Lamsdorf ile de Kuzey Mançurya'nın durumu konusunda çatışmıştı.

¹⁸ Marshall, *a.g.e.*, ss. 93-95.

¹⁹ Abraham Yarmolinsky, *The Memoirs of Count Witte*, 1967, s. 75.

²⁰ Daniel Brower, *Turkestan and Fate of Russian Empire*, Londra, New York: Routledge Curzon, 2003, s. 82-83; Pierce, 1960, s. 188.

²¹ Kurat, *a.g.e.*, ss. 373-375.

operasyonlarına katılma gerekliliği bu ittifakın geçerli nedenlerini Rusya açısından pasifize etmişti²².

1894–1895 yıllarında Çin ile giriştiği savaştan galip ayrılan Japonya, bölge hâkimiyeti ve ticareti açısından önemli merkezler olan Kore, Laudon ve Port Arthur Limanı'nı ele geçirmişti. Çar hükümeti de bu bölgeyi topraklarına katmayı planlıyordu. Bu çerçevede Maliye Bakanı Kont Witte, Almanya ve Fransa ile kurduğu temaslar sayesinde Doğu Çin demir yolu yapımı için bir imtiyaz elde etmişti. Kuropatkin Savaş Bakanı olarak Rusya'nın tüm deniz ve kara kuvvetlerini idaresi altında bulunduruyordu ve kendisine bir de tren tahsis edilmişti²³. 1898'de harekete geçen Rus ordusu, 1900'e geldiğinde Mançurya, Laodun ve Port Arthur'u ele geçirmişti. Çin'de baş gösteren ve Kuropatkin'in kendileri için bir avantaj olarak gördüğü "Boksör Ayaklanması" Avrupalı devletlerin müdahalesi ile bastırıldı ve bu şehirlerin ardından Rusya, Kore'ye yöneldi²⁴. Diğer tarafta ise Japonya, hem Rus ilerleyişini durdurmak, hem de bu şehirleri geri almak maksadıyla İngiltere ile bir ittifak kurdu.

Japonya ile yapılacak savaş, Kuropatkin'e kötü bir şöhreti yadigâr bırakarak sona erdi. Zira Rus-Japon Savaşı'nın ardından o, bu savaşı kaybeden general olarak hatırlanacaktı²⁵. Kuropatkin'in Savaş Bakanlığı'na ve tüm güçleri elinde bulundurmasına rağmen Mançurya'da Amiral Aleksiyef etkin bir pozisyondaydı. Rus Çarı III. Aleksander kabineye danışmadan Aleksiyef'i Baykal Gölü'nün doğusundaki bütün işlerden sorumlu kişi olarak atamıştı. Kont Witte, anılarında bu atama yapılıncaya kadar Rus-Japon Savaşı'nın kaçınılmaz olduğunu fark ettiğini ve kendisine danışılma ihtiyacı hissedilmediği için de görevini bırakma kararı aldığını ifade eder²⁶. Hugh Seton Watson eserinde General Kuropatkin'in sınırları daima güçlü tutmak kaydıyla Uzakdoğu'da bir savaştan kaçınmaya çalıştığını kaydetmektedir. Belki de onun bu savaşa daha en başta karşı olması bu atamanın nedenleri arasında gösterilebilir²⁷. Çar, Aleksiyef'e 20 Nisan 1904'te Kuropatkin ile birlikte çalışmaları ve Kuropatkin'in "bağımsız ve sorumlu" olduğunu ifade eden bir telgraf göndermişti²⁸. Çarın telgrafına rağmen Aleksiyef ve Kuropatkin arasında uygulamada bazı strateji farkları ortaya çıkmaya başladı. Kuropatkin'in savaş stratejisi genel hatlarıyla Port Arthur'un savunmasının güçlendirilmesi üzerine kurulmuştu. Port Arthur'un elden çıkması halinde Rus ordusunun Mukden'e kadar gerileyeceğini ve devamla Port Arthur'a birçok birliğin kaydırılması gerektiğini ifade ediyordu. Fakat Kuropatkin, alınması gereken bu önlemler hususunda Petersburg'u ve Aleksiyef'i bir türlü ikna edemedi. Her ne kadar bütün yetki Kuropatkin'de toplanıyor görünüyorsa da Aleksiyef'e de geniş yetkiler tanınmıştı. Aleksiyef'e böyle bir yetki verilmesi tartışma konusuydu. Kont Witte'nin ifadesine göre o askerî bir bürokrat değildi ve savaşmak şöyle dursun ata

²² Hugh Seton Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, Londra 1967, s. 577.

²³ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Rusya Tarihi*, İstanbul, s. 423.

²⁴ David Schimmelpenninck Van Der Oye, "Russia's Ambivalent Response to the Boxers", *Cahiers Du Monde Russe*, Sayı: 41/1, Ocak-Mart 2000, ss. 57–78.

²⁵ Kurat, *a.g.e.*, s. 131.

²⁶ Yarmolinsky, *a.g.e.*, s. 123.

²⁷ Watson, *a.g.e.*, 588.

²⁸ Çarın böyle bir telgraf göndermesinin nedeni Kuropatkin'in 20 Şubat 1904 tarihinde Mançurya Ordusu Komutanlığı'na atanmasıdır. Bu atamaya Kuropatkin Aleksiyef'in emri altına girmiş oluyordu.

binmeyi bile bilmiyordu²⁹. Ancak sahip olduğu güçlü bağlantılar onu yerinde tutuyordu.

Kuropatkin'in 1904 yılındaki uygulamalarını inceleyen Johnstone, onun bu uyarıları ve önlemlerinin göz önünde bulundurulması halinde savaşın sonucunun çok farklı olabileceği yorumunu yapmaktadır. Aleksiye ile çalışmak zorunda kalması Kuropatkin'in bu savaşta en büyük şanssızlıklarından birisi olmuştu. Zira Aleksiye, Kuropatkin'in 2 Mart 1904 tarihinde gönderdiği Yalu bölgesine daha çok asker gönderilmesi gerektiğini ifade eden telgrafını dikkate almamış ve Japonların, Kuropatkin'in öngördüğü gibi öncelikle Port Arthur'a saldırmayacaklarını öne sürmüştü³⁰. Diğer taraftan Douglas Story, "The campaign with Kuropatkin" adlı eserinde Rus-Japon savaşı esnasında Kuropatkin'in savaşı ordusunun durumunu kavrayışı, alçak gönüllüğü ve daima tutarlı stratejiler gibi yönlerinden övgü ile söz etmektedir³¹.

1904'te Ruslar, Port Arthur'da hiç beklemedikleri bir mağlubiyetle karşılaştılar. Hareket kabiliyetini yitiren donanmanın ardından, Laudon'daki meydan savaşından da mağlup ayrılan Rus ordusu kuzeye çekilmek zorunda kaldı. Kuropatkin'in rakibi olan General Fuji, kendisi karşısında elde ettiği başarıya rağmen Rus generalin ordunun organizasyonu konusundaki yeteneğine dikkat çekmekteydi³². Kuropatkin, Baltık Donanmasını harekete geçirerek bu başarısızlıkları telafi etmek istediye de Japon Amirali Togo komutasındaki donanma karşısında imha olmaktan kurtulamadı. Kuropatkin'in bir süre sonra 1. Mançurya Ordusu Kumandanlığı'na son verildi ve yerine General Livenvich getirildi³³.

Savaş Rusya'nın Japonya gibi bu dönem için küçük bir devlete yenilerek uluslar arası alanda prestij kaybetmesine neden olduğu gibi, ülke içinde giderek ağırlaşan maddi koşullar ve sosyalistlerin faaliyetleri Rusya'daki ilk ihtilalin başlamasına neden oldu³⁴.

1906 yılına kadar Savaş Bakanı olarak görevini sürdüren Kuropatkin, bu tarihten sonra emekli olarak tecrübelerini kaleme alacağı yeni bir hayata başladı³⁵. Aktif görevde olduğu dönemde de, sonrasında da bir teoriyensen olarak görüşleri değer taşımıştı. Rusya'nın öncelikli meselesinin yayılma siyaseti değil endüstrileşme olduğunu savunan Kuropatkin, 1915'te emekliler listesinde olmak kaydıyla yeniden

²⁹ Yarmolinsky, *a.g.e.*, s. 127–128; ikisi arasındaki görüş ayrılıkları için bkz. s. 131.

³⁰ H. M. Johnstone, "Kuropatkin in 1904", *Royal United Service Institution Journal*, Bölüm 2, Sayı 57, Temmuz-Aralık 1913, s. 1071–1076.

³¹ Douglas Story, *The Campaign With Kuropatkin*, Londra 1904, s. 75-78.

³² "The Literature of the Russo-Japanese War I", s. 511–512.

³³ Raymond A. Esthus, "Nicholas II and the Russo-Japanese War", *Russian Review*, Vol. 40, No. 4, Ekim 1981, s. 396–411. Rus-Japon Savaşı hatıralarını "Zapiski Generala Kuropatkina o Russko-Yaponskoy Voyni: Itogi Voyni" isimli eserde kaleme almış ve bu eseri diğer dillere de çevirmiştir.

³⁴ Kuropatkin Rus savaşı ile ilgili anılarını şu eserde kaleme almıştır: Aleksei Nikolaevich Kuropatkin, *The Russian Army and the Japanese War: Being Historical and Critical Comments on the Military Policy and Power of Russia and on the Campaign in the Far East*, çev. Captain A. B. Lindsay, edited by Major E. D. Swinton, New York: E. P. Dutton and co., 1909.

³⁵ <http://www.russojapanesewar.com/kuro.html> (12.07.2008).

aktif göreve çağrıldığında Rusya'nın savaş stratejisi ile ilgili birçok konuda görüş belirtmişti³⁶. Bu konulardan birisi de İstanbul ve Boğazlar meselesiydi.

Rus Dışişleri Bakanı Sazanov başkanlığında 1915'te yapılan bir toplantıda, Boğazlar meselesinin Rusya lehine çözümü için Kuropatkin'in önerisi şu şekilde idi: İçinde olunan koşullarda İstanbul ve Boğazları ele geçirmenin bir zorunluluk olduğunu dile getirerek, bunun için işgal edilmesi gereken yerleri şu şekilde sıralamaktaydı: Enez-Midye hattı, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na kadar, Asya'da Sakarya Nehri'ne kadar, Balıkesir Midilli Körfezi'ne kadar işgal edilmeli, Çatalca hattı üzerinde müstahkem bir kale inşa edilmeliydi. Oldukça iddialı bu düşüncelerin ardından şehrin işgalinden sonra uluslar arası ilişkilerde şehrin işgali sorun olursa İstanbul'un serbest ticaret şehri yapılabileceği dahi öne sürülmekteydi³⁷. Kuropatkin Savaş Bakanı olduğu yıllarda da bu düşüncesini şu şekilde ifade etmişti:

“XX. yüzyılda en önemli gerçeğin İstanbul Boğazı'nın Rusya tarafından temelli olarak askerî işgal altına konması olduğu kanaatindeyim. Bunun içindir ki bu gayenin gerçekleşmesi yolunda bütün hazırlıklar ve tedbirlere başvurulmalıdır”.

Kuropatkin bu düşüncesine dayanak olarak, Kayzer II. Wilhelm'in Boğazlar üzerinde Rusya'nın haklarını tanıyan sözlerini gösteriyordu: *“Türklerin Boğazı daha fazla tahkim etmesi durdurulmalıdır”*³⁸.

General Kuropatkin'in bir teorisyen olarak I. Dünya Savaşı öncesi düşüncelerinin bir yönü Rusya'nın dış politika hedeflerini ve uygulanması halinde dünya tarihini değiştirecek nitelikteydi. Bu düşünceye göre Kuropatkin, dünya tarihini Rusya'nın da içinde olduğu Hıristiyan dünya ile Asya ve Afrika'nın Müslüman ve dinsiz toplumları arasında geçen bir mücadele olarak görüyordu. Kuropatkin, başarılı bir stratejist olarak dünya üzerindeki Avrupa hegemonyasının, Avrupa silah, teknoloji ve kültürünü kullanan diğer toplumların tehdidi altında olduğunu dile getirerek gelecekte Avrupa Birliği'ni tesis edecek ülkeleri bir uzlaşmaya davet etmekteydi. Buna göre Avrupalılar, Asya ve Afrika kıtalarındaki topraklarda, aralarındaki çatışmalara bir son verecekler; Rusya, Balkanlar konusunda Avusturya ve Almanya ile anlaşarak uluslar arası hedeflerini Uzak Doğu'ya yöneltecekti³⁹. Nitekim Aleksander Lukin, “Rusya, bu çerçevede hareket etseydi, I. Dünya Savaşı içinde yer almazdı.” demektedir⁴⁰.

Ancak XX. yüzyılın başında, General Kuropatkin'in düşüncelerine paralel, ne Avrupa'da ne de Rusya'da bir kamuoyu mevcut değildi. Fakat Kuropatkin'e I.

³⁶ Agnes Birtalan (ed), *Korea at Bygone Days*, Budapeşte 2001, s. 24.

³⁷ Kuropatkin'in bu düşünceleri, büyük ölçüde bu dönemde Rus yönetiminde, İstanbul'un yakın zamanda alınacağı düşüncesinin bir parçasıydı. Bu düşünceye kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki eski İstanbul elçisi Kuropatkin'in İstanbul'un serbest ticaret kenti yapılması konusundaki düşüncelerine, kentin Rus hâkimiyeti altında kalması gerektiği yönünde itiraz etmişti. Kurat, *a.g.e.*, s. 306.

³⁸ Kurat, *a.g.e.*, s.131.

³⁹ Bu koşulların kabul edilmesi zaten Dünya Savaşı ihtimalinin ortadan kalkması anlamına gelmekteydi.

⁴⁰ Alexander Lukin, “Russia Between East and West: Perceptions and Reality”, *European Consortium for Political Research*, Edinburgh, 28 Mart- 2 Nisan 2003, ss. 1-19.

Dünya Savaşı esnasında verilen görev, kendisini Uzak Doğu hedefine bir ölçüde yaklaştırmıştı. Haziran 1916'da Rusya Kuzey Orduları Komutanlığı'na getirilmiş, 21 Temmuz 1916'da ise Türkistan Genel Valisi olmuştu⁴¹.

Kuropatkin, Türkistan Genel Valisi olur olmaz uğraşmak zorunda olduğu en önemli problem bölge halkının isyan hareketiydi. Aslında 1898'de Kazakların büyük ayaklanmasının ardından Türkistan'da halk ağır mükellefiyetler altında ezilmeye başlayınca kadar büyük bir ayaklanma gerçekleşmemişti. 1898'den sonra bölgede ıslahatlar yapılmasını öne sürenleri, o dönem Savaş Bakanı olan Kuropatkin, Rus-Japon Savaşı nedeniyle geri çevirmiş; buna rağmen halk içinde büyük bir muhalif hareket yayılmamıştı⁴². I. Dünya Savaşı çıktığında Türkistan'da Kazak ve Kırgız Türklerine yüklenen mükellefiyetler dayanılmaz bir hale gelmeye başladı. 1834'te meydana gelen Kene-Sarı İsyanı'ndan beri Kazaklar ve Kırgızlar askere alınmıyordu, Başkurtların ve Kazan Türklerinin askere alınmasına mukabil bölgedeki erkeklerin askere alınmamasına karşılık maddi yükümlülükler getirildi ve "birtakım mecburi teerrürlere başvuruldu". Türkistan Genel Valisi Kuropatkin, "savaş harçları vergisi" adı altında halktan 2.400.000 ruble topladı⁴³. Akdes Nimet Kurat'a göre, toplanan bu paralar Rus generaller ve yüksek memurların ellerinde kalmıştı. Bu paralar da bir tarafa Çar II. Nikola'nın emriyle 19-43 yaş arası Türkistanlılar siper kazmak gibi geri hizmetlerde kullanılmak üzere cepheye çağrıldı⁴⁴.

Bu emir üzerine Özbek, Tatar, Tacik, Kazak ve Türkmenlerden işçi taburları oluşturulmaya çalışılırken halkın büyük bir kısmı isyan etti⁴⁵. İsyanlara doğrudan katılmayanların bile pasif direniş gösterdiği isyanda, olaylar, oldukça geniş bir alana yayılmıştı⁴⁶. Kuropatkin'in Çar II. Nikola'ya gönderdiği rapora göre, ayaklanmanın yayıldığı alanlar şu şekildeydi: merkezi Cizzak'ta olmak üzere Semerkand bölgesi, Sir Derya Bölgesi, Taşkent'in merkezi, Fergana Bölgesi, Yedi-Su bölgesinde Almata ve Pişpek Sancağı'nın 17 kazasında Hazar Ötesi Atrek Bölgesi. Kuropatkin, raporun ekinde ayaklanma merkezlerini içine alan haritalar da sunmuştu. Bu raporda ayaklanmaya karşı koyan Rus askerlerinin sayısı ile ilgili ifadeler yer veriyse de (Yaklaşık 12.000 asker 16 top 47 makineli tüfek) farklı araştırmalar, bu rakamlardan çok daha fazlasını ifade etmektedir⁴⁷. Yukarıda belirtilen Rus askerlerin yanı sıra göçmenlerden oluşan birliklerin de bu çarpışmalarda kullanıldığı bilinmektedir. Kayyum Kesici'ye göre savunmasız Kazak ve Kırgız obalarına saldıran bu göçmenler, bölgede verimli topraklardan yerli

⁴¹ E. D. Sokol, *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*, 1954, ss. 96-98.

⁴² Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 51.

⁴³ Nadir Devlet ve A. Z. Velidî Togan, eserlerinde, Kuropatkin'in idaresinde Türkistan'da 2.400.000 Ruble hediye, 20.000.000 Ruble savaş harçları vergisi toplandığını, Hive hanlığında 24 çeşit vergi toplanması gibi örneklerle halkın üzerindeki vergi yükünü ortaya koymaktadır. Bkz. Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, s. 231; Togan, *a.g.e.*, ss. 336-337. Ayrıca bkz. Brower, *a.g.e.*, ss. 1-3.

⁴⁴ Kayyum Kesici, *Kazakistan*, İstanbul 2003, s. 135.

⁴⁵ Sokol, *a.g.e.*, 99-104; Akdes Nimet Kurat, Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999, s. 427.

⁴⁶ Devlet, *a.g.e.*, s. 237.

⁴⁷ Hayit, *a.g.e.*, ss. 208-209.

ahaliyi temizleyerek Kuropatkin'in bölgeyi sömürgeleştirme arzusuna hizmet etmişlerdir⁴⁸.

Aslında Kuropatkin genel vali olur olmaz Kazak münevverlerinden Muhammedcan Tınışpayev'e⁴⁹ isyanın nedenleri üzerine bir rapor hazırlatmıştı. Raporunda Tınışpayev, Kazakların önceki dönemlere ait çektikleri sıkıntıları göz ardı ederek sadece Kazakların o dönem yaşadığı sorunlara değinmiş ve bunları da "sonu gelmez savaşlar, dâhili düzensizlikler ve devam eden fakirlik" olarak özetlemiştir⁵⁰.

Ne var ki, bu ayaklanma artık bir kurtuluş savaşı hüviyetindeydi. Rus ordusunun kayıpları ancak yüzler veya binlerle ifade edilebilecek düzeydeydi. Örnek olarak Baymirza Hayit'in verdiği rakamlarda bu tablo, Ruslardan 97 ölü, 86 yaralı, 76 kayıp, Rusların safında savaşan göçmenlerden de 2.325 ölü şeklindedir⁵¹. Ruslar bu kayıpların ardından bir cezalandırma hareketine girişerek akıtılan Rus kanının intikamının alınacağını duyurdular. Bu çerçevede General Kuropatkin, ayaklananların öldürülmesini, mallarının müsadere edilmesini, hayvanların telef edilmesini emretti. Bu harekât sırasında sadece Pişpek ve çevresinde öldürülenlerin sayısı 30.000 iken, Yedi-Su bölgesindeki halkın % 30'u yok edildi⁵².

Öte yandan bölgenin yerleşik halkının kayıpları, sürgün, göç, yaralanma, hapis, ölüm ve idam başlıkları altında toplandığında bölgenin yerleşim haritasını değiştirecek niteliktedir. Zira ayaklanmadan önce Almata, Yarkent, Pişpek, Kara-Köl ve Lepsi'de yaşayan yaklaşık 90 bin aileden geriye yaklaşık 30 bin aile kalmıştı⁵³. Ayaklanmanın ardından ortaya çıkan rakamlarda 673.000 Kazak ve Kırgız hayatını kaybetmiş, yaklaşık 200.000 kişi Sibirya'ya sürülmüş, 300.000 kişi Çin idaresindeki doğu Türkistan'a sığınmak zorunda kalmıştır⁵⁴. Bu bilançoya rağmen Rus ordusunun geri hizmet işlerini görmeleri için Türkistan Genel Valiliği'nden 250 bin kişi beklenen bölgeden 123 bin kişi toplandı. Bunun yanı sıra 3.000 kişi mahkemeye verildi, bunların içinden 300'ü idam edildikten sonra geri kalanlar 10 ile 20 yıl arasında hapse mahkûm oldu⁵⁵. Kuropatkin bu dönemde eylemleriyle milyonlarca insanın kaderi üzerinde müteessir olmuştu.

⁴⁸ Kesici, *a.g.e.*, s.137.

⁴⁹ Muhammedcan Tınışpayev Rus okullarında eğitim görmüş bir Kazak'tır. Savaş öncesi Orta Asya demir yolları inşasında çalışmış ve 1906'da 20. Duma'ya Türkistan vekili olarak katılmıştır. Genel valiliği döneminde Kuropatkin'in tercümanlığını üstlenmiştir.

⁵⁰ Brower, *a.g.e.*, s. 8.

⁵¹ Hayit, *a.g.e.*, s. 208.

⁵² Hayit, *a.g.e.*, s. 210. E. D. Sokol eserinde isyan çıkan bölgeleri tek tek ele alarak öldürülen ve tutuklananlar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bkz. Sokol, *a.g.e.*, s. 106 vd.

⁵³ Hayit, *a.g.e.*, s. 210.

⁵⁴ Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 55.

⁵⁵ Devlet, *a.g.e.*, s. 237.

Tam anlamıyla ancak Çarlık Rusya'sı yıkıldıktan sonra bastırılan ayaklanmanın ardından bir süre daha görevine devam eden Kuropatkin, içlerinde bir Türkistanlının da olduğu dokuz kişilik bir komite ile bölgeyi yönetti⁵⁶.

1917 yılında ikinci kez ordudan emekli olan General Kuropatkin, ölüm tarihi olan 1925'e kadar öğretmenlik yapacağı memleketi Pskoy'a geri döndü⁵⁷. Kuropatkin, yaklaşık 30 yılda edindiği Türkistan'daki deneyimlerinin ardından bölgedeki durumu şu sözlerle özetlemiştir:

“Yarım asırlık bir hâkimiyeti süresince Rus Hükümeti, yabancı milletlerden Rus Çar'ına inanmış bir hizmetkâr ve Rus devletinin sadık vatandaşı yapmağa muvaffak olamamıştır”⁵⁸.

Sonuç

Buraya kadar verilen bilgilerle Kuropatkin'in yaşamındaki önemli dönüm noktaları ele alınmıştır. Ortaya koymaya çalıştığımız yaşam öyküsü birçok defa Türk tarihi ile kesişmiştir. Bir biyografiden beklenen bahsi geçen kişinin neden önemli olduğu konusunda okuyucunun ikna olması ise askerlerinin tabiriyle “Beyaz General”, etnik haritasını değiştirdiği Türkistan tarihi, ülkesinin Osmanlı politikalarına tesirleri bakımından Türk ve Rus tarihi, Rus-Japon Savaşı'nın Uzakdoğu için zamanın karılma noktalarından biri olması nedeniyle tüm bölge devletleri tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Rusya'nın yetiştirdiği en önemli devlet adamlarından biri olan Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in mesleki kariyeri daha detaylı çalışmalarla da ele alınmalıdır. Böylece onun biyografisi etrafında özellikle Türk tarihinin bir dönemi farklı pencereden ortaya konulabilecektir.

⁵⁶ Adeep Khalid, “Taşkent 1917: Muslim Politics on Revolutionary Turkestan”, *Slavic Review*, c: 55, No. 2, Yaz 1996, 270–296.

⁵⁷ <http://www.russojapanesewar.com/kuro.html> (12.07.2008).

⁵⁸ Hayit, *a.g.e.*, s. 160.

Kaynaklar

- “The Literature of the Russo-Japanese War I”, *The American Historical Review*, c: XVI, No. 3, Nisan 1911.
- Birtalan, Agnes (ed), *Korea at Bygone Days*, Budapeşte 2001.
- Brower, Daniel, *Turkestan and Fate of Russian Empire*, Londra, New York: Routledge Curzon, 2003.
- Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905–1917)*, Ankara 1999.
- Esthus, Raymond A., “Nicholas II and the Russo-Japanese War”, *Russian Review*, Vol. 40, No. 4, Ekim 1981, s. 396–411.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995.
- <http://www.russojapanesewar.com/kuro.html> (12.07.2008).
- Johnstone, H. M., “Kuropatkin in 1904”, *Royal United Service Institution Journal*, Bölüm 2, Sayı 57, Temmuz-Aralık 1913.
- Kesici, Kayyum, *Kazakistan*, İstanbul 2003.
- Khalid, Adeep, “Taşkent 1917: Muslim Politics on Revolutionary Turkestan”, *Slavic Review*, c: 55, No. 2, Yaz 1996.
- Kiernan, V.G., “Kasghar and the Politics of Central Asia 1868-1878”, *Cambridge Historical Journal*, c: XI, No.3, 1955.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990.
- Kuropatkin, A. N., *Kashgaria: Eastern or Chinese Turkistan; Historical and Geographical Sketch of the Country, its Military Strength, Industries, and Trade*, trans. by Walter E. Gowan, Calcutta 1882.
- Lukin, Alexander, “Russia Between East and West: Perceptions and Reality”, *European Consortium for Political Research*, Edinburgh, 28 Mart-2 Nisan 2003.
- Marshall, Alex, *The Russian General Staff and Asia (1800–1917)*, Londra; New York: Routledge, 2006.
- Oye, Van Der, David Schimmelpenninck, “Russia’s Ambivalent Response to the Boxers”, *Cahiers Du Monde Russe*, Sayı: 41/1, Ocak-Mart 2000.
- Pierce, Richard A., *Russian Central Asia (1867–1917): A Study in Colonial Rule*, University of California Press, Berkeley 1960.
- Ringler-Thomson, E. C., “Transcaspia in the Early Nineties, Komaroff, Khillkof and Kuropatkin”, *Temple Bar*, Sayı: 130, Temmuz-Aralık 1904.
- Saray, Mehmet, *Kırgız Türkleri Tarihi*, İstanbul 1993.
- Saray, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775–1875)*, Ankara 1994.
- Saray, Mehmet, *The Russian, British, Chinese and Otoman Rivalry in Turkestan*, Ankara 2003.
- Sokol, Edward, Dennis, *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*, Baltimore, The John Hopkins Press 1954.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Rusya Tarihi*, Ankara, t.y.
- Story, Douglas, *The Campaign With Kuropatkin*, Londra 1904.

- Togan, A. Zeki Velidî, *Bugünkü Türkîli, Türkistan ve Yakın Mazisi*, 2. Baskı, İstanbul 1981.
- Wahlde, Peter von, “A Pioneer of Russian Strategic Thought: G. A. Leer, 1829–1904”, *Military Affairs*, c: 35, No. 4, Aralık 1971.
- Watson, Hugh Seton, *The Russian Empire 1801-1917*, Londra 1967.
- Yarmolinsky, Abraham (ed.), *The Memoirs of Count Witte*, Howard Fertig, New York 1967.

SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (2008-1)